

YU ISSN 0027-8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIV/3

**БЕОГРАД
1980.**

ЈОШ О КЛАСИФИКАЦИЈИ СРПСКОХРВАТСКИХ ГЛАГОЛА

Биће, верујем, оправдано да и „Наш језик“ — објављујући размишљања Т. Попове (претходни чланак) и ове моје напомене — посвети нешто простора стално актуелном питању глаголске класификације. Разнолики одговори на ово питање искрсавају каткад у изричитом расправљању, а много чешће у примени, у обради и разврставању глагола по разним приручницима или у радовима који захватају глаголску лексику и парадигме — обличке и акценатске. Овде не мислим на разна разврставања примењена само за дату прилику, по оним одликама које су најбитније за радну тему, него на класификације које претендују да буду чинилац или оквир трајне представе о нашем глаголском систему, о његовој структури и разведености.

Ограничићемо се, као и Т. Попова, на класификацију српскохрватских глагола, иако су проблеми међусобно доста повезани у свим словенским језицима, а у сваком од њих понаособ са старијим стањима глаголског система — реконструисаним (пре свега прасловенским) или засведоченим (у првом реду старословенским). Наше најубичајеније класификације и настале су из схема створених у проучавању тих старијих система.

1.

Главна разлика у сербохрватској пракси је у томе полази ли се од Миклошичеве поделе (које се држао Даничић у обради наше језичке материје), где су врсте идентификоване према инфинитивној основи а подврсте према презентској, или од Лескинове, у којој је поступак обрнут. Белићева класификација (у коју једну корекцију уноси Стевановић) у ствари је диференцирана Лескинова. Већ сам имао прилике, у једном огледу који је остао изван пажње Т. Попове (Зборник за филологију и лингвистику X, Нови Сад) да упоредим и коментаришем ове класификације и да сам предложим једну схему која значи још изричите придржавање Лескиновог разврставања као полазне основе, уз модификације које је донео сам језички развој и уз настојање да се у

оквиру тога приступа што више води рачуна о стању у оном делу глаголске парадигме који зависи од инфинитивне основе.

Све поменуте и сличне поделе, о којима дискусије и даље трају, имају, међутим, и битне заједничке одлике, јер све полазе од типа ТРЕС-ТИ, тј. од глагола са основом на сугласник (у инфинитивним облицима, а у већини лица презента проширеном са -е-), као од прве, почетне, „нулте“ системске позиције, а даље се разлике свODE на тражење схеме која ће што логичније и практичније показати разуђеност система даље од те окоснице. Т. Попова, пак, полази битно друкчијим путем. Нећемо се упуштати у дискусију око појединости и конкретних формулација у предложеној подели, јер је битно је ли или није оправдан раскид са основним принципом класичних подела, а појединости би се лако дорађивале ако се у начелу пође на то одступање. У чему је оно, најбоље ће се видети из упоредне схеме:

<i>Попова :</i>	<i>Даничић :</i>	<i>Лескин :</i>	<i>Белић :</i>	<i>Сивановић :</i>	<i>мој предлог :</i>
I čitati	I tresti peći	I tresti peći	I tresti peći	I tresti peći	I tresti peći
II nositi želēti držati	II mrēti početi nasuti čuti piti	II mrēti početi nasuti brati zvati	(mrēti početi nasuti)	(mrēti početi nasuti)	II čeznuti viknuti tonuti
III 1. tresti peći 2. tonuti čeznuti viknuti	II čeznuti viknuti tonuti	II čeznuti viknuti tonuti	II brati zvati trajati	II brati zvati trajati pisati	III A. (brati zvati) pisati trajati k/uvati kupovati (AB) kazivati B. čitati
3. mrēti brati zvati nasuti početi	III 1. umēti 2. želēti držati	III čuti piti kupovati kazivati	IV čuti piti kupovati kazivati	III čeznuti viknuti tonuti	IV čuti piti kupovati kazivati
4. pisati bojadisati	IV nositi	IV trajati pisati čitati umēti	V pisati	IV čuti piti kupovati kazivati	IV A. držati B. želeći C. nositi
5. piti čuti k/uvati kupovati upisivati	V 1. čitati 2. pisati 3. brati zvati trajati k/uvati	IV nositi želēti držati	VI čitati umēti	V čitati umēti	V A. mrēti početi nasuti B. čuti piti C. smēti umēti
	VI kupovati kazivati		VII nositi želēti	VI nositi želēti	
			VIII držati	VII držati	

Очигледно је да све показане раније поделе иду од примарних ка секундарним глаголима, док схема Т. Попова иде од најбројнијих и најпродуктивнијих типова ка затвореним и непродуктивним (са неким изузецима), или од једноставнијих односа ка сложенијима. У оваквом приступу Т. Попова није усамљена, сличних поступака има у славистичкој пракси, нпр. у једном разврставању старословенских глагола: I. *rabotaje- daruje- češe- bije-*, II. *mine- dvigne-*, III. *nese- ide- bere-*, IV. *vodi- vidi- slyši-* (Н. Н. Bielfeldt: *Altslawische Grammatik*, Halle 1961).

2.

Да покушамо одредити неке основне захтеве које треба да испуни класификација глагола да би била погодно методолошко средство.

— Однос примарног и секундарног није битан етимолошки, али јест функционално — ако тежимо класификацији која ће имати своју системску логику — јер не можемо пренебрегавати однос основног и модификованог, неутралног и обележеног. Јасно је да је у односима БОСТИ — БОЦНУТИ или ПРЕПЛЕСТИ — ПРЕПЛИТАТИ први члан основни, и да међу глаголима типа ТРЕСТИ нема секундарних речи, а међу глаголима на -НУТИ, -АТИ, -ИТИ има. Према томе је логично дати прво место оној категорији у којој нема секундарних чланова разних опозиција, ако је та категорија још увек довољно активан члан система, ако се није претворила у вансистемске реликте. А то још није случај са глаголима типа ТРЕСТИ, јер је погрешно судити о њиховом системском значају само по ограниченом броју основа; ту је веома битна и висока фреквенција употребе и морфолошка разубојеност, број комбинација с префиксима.

— Класификација која се примењује на савремени језик мора бити ослобођена етимолошких дефиниција, сврставање глагола мора се одређивати према њиховим данашњим одликама. Зато је у Даничићевој класификацији методолошки неприхватљива раздвојеност нпр. СНОВАТИ од ПСОВАТИ (иако је у првом случају *-ов-* пореклом од основе а у другом од суфикса: *snov/a/ti* — *ps/ov/a/ti*), или КЈАТИ од СЛАТИ (*kol/ti* — *sʎl/a/ti*), или БЕРЕМ од ОРЕМ (*bere-* — *ofe-*, некадашња разлика у мекоћи). Треба, дакле, признати да су поједини глаголи пришли другима (затурући разлику која је некад била битна, системска) и ослободити старе класификације етимолошких одредница, уколико те класификације примењујемо на савремени језик.

— Међутим, ограничена је вредност класификација које су применљиве само на савремени стандардни језик, где морамо ићи на коренито друкчије категоризације чим изађемо из строгих оквира савременог стандарда. Као део лингвистичког методолошког апарата таква је класификација мањкава, јер не можемо имати сасвим различита разврста-

вања за књижевни језик, за дијалектологију (ни општије узету, а поготово кад би се диференцирала по дијалектима), за различите историјске пресеке. Добра је, према томе, класификација која разврстава у реалне групе наше глаголе посматране у њиховој укупности, која узима у обзир не само стандардни лик глагола него и извесну његову дијалекатску и хронолошку флукуацију, која идентификује стварне глаголске категорије у њиховом животу и разуђености.

— Добра је, сем тога, категоризација у којој знак који смо одабрали за разврставање не остаје једина заједничка одлика обухваћених речи, него својеврсни наслов или сигнал низа битних особина, које групу глаголских речи чине стварном категоријом, јединицом у језичком систему. А стварне категорије речи се и у животу језика понашају као категорије, учлањујући се као јединице у шире језичке системе, заједнички развијајући своје одлике, доживљујући заједничке мене, налазећи заједничка решења.

— Класификација треба да утврди битне типове глаголске парадигме и да им да место јединица. Али у битне елементе парадигме не спадају само основе, наставци и њихови односи, него и акценатски односи, тј. ликови акценатских парадигми својствених одређеном обличком типу. Такође су битне одлике условљене неким семантичким моментима: глаголским видом (свршеност — несвршеност) и родом (прелазност — непрелазност), јер од тих момената зависи лик парадигме, постојање или непостојање извесних облика. Свршени глаголи, наиме, немају садашњи прилог и имперфекат, непрелазни немају трпни придев, прелазни немају попридевљени радни придев. Понекад се те одлике, под утицајем већине глагола дате врсте, преносе и преко семантичке границе. На пример, СМЕТИ и УМЕТИ као непрелазни глаголи немају трпни придев, а под њиховим утицајем нема га ни РАЗУМЕТИ (може се рећи *схваћена* али не „разумљена“ *реч*, *ћорука* и сл.); исто тако не кажемо „*искрварили рањеник*“, иако глагол ИСКРВАРИТИ испуњава семантичке погодбе за прављење придева, јер се код глагола на *-ићи* није уопште створио образац за те придеве, зато што су великој већини ових глагола непотребни.

3.

Ма како расправили начела класификације, то нас неће само по себи одвести до заједничког решења, због изванредне сложености словенских система глаголских парадигми. Нормалан би захтев био да се у ређању врста поштује поступност прелаза, поступност смењивања појединих одлика, али су прелази и додире сувише изукрштани, тако да линеарно низање мора удаљити поједине групе које би имале разлога да буду суседне. Предочавање свих битних међусобних додира главних

типова не омогућава се чак ни дводимензионалним, табеларним представљањем, нпр. (наводимо само инфинитивне основе):

	IV.		
I.	tres	mrě	moli
II.	tonu	kri	želě
	pisa ora		
III.	kova upisiva		drža
	kopa	smě	

— поготово ако табелу попунимо и типовима који, истина, представљају пре лексичке случајеве него категорије, али имају битан типолошки значај, јер учествују у међусобним односима главних типова и у животу система:

			IV.	
I.	tres	nes (ně)	mrě če	sni: moli
	sěd			
II.	kis/nu tonu	g/nu snu	-du	urě: želě
	pisa ora sěja	sta sla bra	mlě	ču kri pi
III.	kļuva kova pisiva			sipa: drža drhta
	kopa	tka		
	ima	zna		
	umě		dě smě	

Иако нам се може учинити да оваква или слична табела успева да предочи главне додире међу типовима, остају расечени неки веома битни, као КОВАТИ — ДРЖАТИ, где у инфинитивној половини парадигме постоји изразито обличко и акценатско јединство. Покушај да га друкчијом организацијом табеле предочимо неминовно ће ићи на штету очигледности неких других односа, што мање долази до изражаја кад табелу ограничимо на главне типове, нпр.:

III.		
I. tres	mrě	pisa ora
.....		kri kova
II. minu		upisiva
		smě kopa
.....	
moli	želě	drža
IV.		

— али кад тежимо исцрпнијем представљању панораме типова, табела постаје врло сложена и напрегнута:

		mrě		sla		pisa		sikta			
I.	tres	-če		bra		ora					
	nes (ně)	-du				sěja					
	sěd									III.	
	kis nu	-g nu		ču		k uva					
II.	tonu	-snu		kri		kova					
				pi		pisiva					
						tka		kopa			
		sta				zna		lma			
				smě		umě					
		sni urě				spa					
	moli	želě						drža		drhta	
IV.											

Може се учинити непотребним тражење начина да представимо такве додире као што су ДРЖАТИ — ДРХТАТИ — СИКТАТИ — ГЛОДАТИ (што сам покушао у последњој варијанти табеле), али су они врло битни, и не ограничавају се на дублетизам глагола *дрхѡаѡи* и *букѡаѡи* (*дрхѡим/дрхѡем*, *букѡим/букѡем*), него се огледају и у акцентским подударанима и дијалекатским обличким појавама (*хукѡим*, *сикѡим* итд.).

4.

Кад на овакве тешкоће наилазимо у дводимензионалном представљању система, јасно је да ће било која линеарна класификација моћи задовољити само део захтева да се ређањем врста и подврста предочи системска логика. Битно је онда да идентификујемо најважније од ових захтева; а мислим да ће они бити у овоме:

— глаголи типа ТОНУТИ треба да иду непосредно иза типа ТРЕСТИ, јер се међу њима одржава врло активан мост:

сестѡи — *седем/седнем*,
диѡи/дигнуѡи — *дигао/дигнуо* — *дигнем*,
ѡокиснуѡи — *ѡокисао/ѡокиснуо* — *ѡокиснем*,
викнуѡи — *викнем*,
минуѡи — *минем*;

— континуирано назане свакако траже и типови *носѡи* — *носим*, *желѡи* — *желим*, *држѡи* — *држим* (овим или обрнутим редом);

— логичан је и ред ПИСАТИ — ТРАЈАТИ — КЉУВАТИ — КОВАТИ — УПИСИВАТИ — ЧИТАТИ (у инфинитивном делу парадигме јединство, а у презентском поступно смењивање модела: *ѡишу* — *ѡѡрају* — *кљују* — *кују* — *ѡишују* — *чиѡају*).

Међутим, ма како одредили глаголске врсте и подврсте, мораћемо за праћење и анализу неких битних појава оперисати и друкчијим обједињењима. Ту не спада само поменути наткатегорија глагола на *-ѡи* (ЧИТАТИ — КОВАТИ — ПИСАТИ — ДРХТАТИ — ДРЖАТИ), него можда још изразитије глаголи са једносложном вокалском основом, где имамо низ укрштања, у књижевном језику и изван њега, нпр.:

надуВЕН, сатрВЕН, пожњеВЕН, самлеВЕН, обуВЕН, покриВЕН, одеВЕН, задниВЕН;

хтеДОХ, смеДОХ (и умеДОХ), даДОХ, знаДОХ (и имаДОХ), стаДОХ;

умрУ, узаврУ, сазрУ, заспУ (и од *засѡаѡи*, а не само *засуѡи*);

чуЈЕ, надуЈЕ (ум. *надме*), пиЈЕ, сниЈЕ, вриЈЕ, зриЈЕ (ум. *сни*, *ври*, *зри*), жњиЈЕ, (ум. *жње*), смиЈЕ (са изв. типолошком разликом од ек. *сме*);

продрТ, почеТ, угнуТ (и код вишесложних на -ну-), надуТ, про-
лиТ (поред *ифрливен*), продаТ, упознаТ и сл.

У складу са овим „V врста“ коју предлагем (са три основна типа: МРЕТИ, ПИТИ, СМЕТИ) не представља затворену, строго дефинисану категорију него системску позицију ка којој теже и оне једносложне вокалске основе које чувају битна обележја својих изворних врста.

5.

Очигледно је да класификација Т. Попове не испуњава неке битне захтеве које смо истакли, те да ће у сербокroatистици бити применљивије поделе које полазе од класичних, уз потребне модификације. Овим, међутим, не желим рећи да и разврставања оног типа какав имамо у предлогу Попове не могу имати извесне практичне применљивости у одређеним приступима, нпр. у основном предочавању наше језичке материје страним студентима. У наставне или друге практичне сврхе, зависно од задатка и теме, није сувишно тражити разнолике што прикладније и речитије и линеарне и табеларне схеме, па сам помало и због тога овим размишљањима (колегинице Попове и сопственима) додао и неке такве огледе.

Мишир Пешикан